

Detta är detta

Min käre Faidros, varifrån kommer du? Och vart tänker du dig?

Jo, Sokrates, jag kommer från Lysias, Kefalos' son, där jag suttit en rundlig tid ända sen i morse, och jag tänker ta en promenad utanför murarna.

 GUNNAR OLSSON

(Faidros, prologen)

Också jag tänker ta en promenad utanför murarna. Inte ensam, men i Ditt sällskap. Om Du har lust och om Du vågar, förstås.

Farorna lurar, för hur hittar vi vägen i en värld, där vi aldrig varit förut? Hur kunde Platon veta vilka ord han skulle lägga i Faidros' och Sokrates' munnar, alldeles särskilt som deras berömda dialog handlar om kärlekens, inte tingens, språk?

Mera precist och mera maktbemängt: Med vilka medel görs Du och jag så lydiga och så förutsägbara? Varifrån kommer de och varthän är de på väg, alla nedärvda premisser och alla självklara konklusioner? Hur är de egentligen konstruerade, de osynliga kartor och internaliserade kompasser som låter oss veta både var vi är och vart vi är på väg, inte i det synliga och materiella landskap som utgörs av jord och luft, eld och vatten, men i det osynliga universum vilket är ett med det socialt för-givet-tagna? Vad karakteriserar det förnuft med vars hjälp vi koloniserar det tabubelagda ingenmanslandet mellan kroppens fem sinnen och kulturens sjätte, mellan vad jag ser, hör, känner, smakar och luktar, å den ena sidan, och vad dessa sinnesintryck betyder, å den andra?

Det korta svaret på den långa frågan är att vi hittar vägen i det okända genom att lita till kartor över det kända, ett sätt att dela världen vilket är djupt förankrat dels i kroppen själv, dels i de två disciplinerna arkitektur och geografi. Inget nytt under solen, för så snart vi närmar oss detta tabubelagda område märker vi att många redan varit där.¹ Kanske den förste var Thales från Miletos, kanske hans

1. Däribland också författaren själv, bl.a. i Gunnar Olsson, "Chiasm of Thought-and-Action", *Society and Space* 11 (1993); "Heretic Cartography", *Ecumene* 1 (1994); "Die Projektion des Begehrens/Das Begehren der Projektion" i Dagmar Reichert, Hrsg., *Räumliches Denken* (Zürich: vdf, 1996); "Misión imposible", *Anales de Geografía de la Universidad Complutense* 17 (1997); "Towards

elev Anaximander, kanske någon annan med omtvistad bakgrund och påhittat namn. Det slutliga svaret är för länge sedan bortglömt.

I den stora osäkerheten är ett ändå säkert: Immanuel Kant är den moderna förnuftskritikens far, Platon dess äldrige farfar, Ludwig Wittgenstein dess senfödde Isak. Vad som djupast förenar de tre pionjärerna är att de alla i sitt sätt att tänka var mera geografer än filosofer, modiga upptäcktsresande i det för-givet-tagnas domäner, intellektuella lantmätare anförtrodda det omöjliga uppdraget att bestämma gränsen mellan bebyggelsens *Ekumene* och vildmarkens *Anekumene*. Samtidigt visste åtminstone den yngste, att även om ett lejon kunde tala, skulle vi aldrig förstå det, för vi skulle aldrig veta hur det känns att sätta trampdynorna mot marken, stryka sidorna mot elefantgräset, hugga tänderna i antilopens strupe, slicka blodet från nosen.

På samma sätt som Kants första kritik var en kodifiering av Descartes' upplysta förnuft, är Ludwig Wittgensteins *Tractatus* en kodifiering av Kants kartografiska förnuft. Citaten talar för sig själva: "Vi gör oss bilder av fakta" – "Bilderna är en modell av verkligheten." – "Bilderna är ett faktum" – "De ligger an mot verkligheten som en måttstock" – "Endast delstreckens yttersta punkter *berör* det föremål som skall mätas" – "Bilderna kan avbilda varje verklighet vars form den har. Den rumsliga bilden allt rumsligt, färgbilden allt färgat, etc." – "Men sin avbildningsform kan bilden icke avbilda; den uppvisar den" – "Vad bilden framställer är dess mening" – "Det finns ingen sann a priori bild" – "Faktas logiska bild är tanken".²

Och därav framgår att ingen konventionell geograf hittills presenterat det kartografiska förnuftet på ett lika insiktsfullt sätt som Wittgenstein i *Tractatus Logico-Philosophicus*. Allt finns där förtecknat, inklusive representationsproblematiken, riktningsspilen, skalan, teckenförklaringen, det platta papperet, den sfäriska globen. Den tidige Wittgenstein insåg dessutom att det osynliga är mera grundläggande än det synliga, att "världens mening måste ligga utanför världen",³

a Critique of Cartographical Reason", *Ethics, Place and Environment* 1 (1998). Förbindelserna är särskilt nära till berättelsen om "Skattkamarön" publicerad i *Kulturens plats/Maktens rum*, red. Martin Gren et al. (Stehag: Symposion, 2000). Likartade bildningsresor har beskrivits av Franco Farinelli, *I segni del mondo. Immagine cartografica e discorso geografico in età moderna* (Firenze: La Nuova Italia, 1992), och Bryan Magee, *Confessions of a Philosopher. A Journey through Western Philosophy* (New York: Basic Books, 1997).

2. Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus* (London: Routledge & Kegan Paul, 1961; First bilingual edition 1922), 2.1 ... 3. De försvenskade citaten är från Anders Wedbergs översättning, första gången utgiven på Albert Bonniers förlag 1962.

3. *Ibid.*, 6.41.

att det riktigt betydelsefulla ligger bortom språkets gränser. Det var därför han så klart preciserade sitt uppdrag som att

dra en gräns för tänkandet, eller snarare: icke för tänkandet utan för tankens uttryck. Ty för att dra en gräns för tänkandet måste vi kunna tänka bägge sidorna av gränsen (vi måste alltså kunna tänka vad som inte kan tänkas). Gränsen kommer alltså endast att kunna dras i språket, och vad som ligger bortom gränsen, är helt enkelt nonsens.⁴

Bestämningen av denna mänsklighetens yttersta gräns var den oerhörda utmaning som också Immanuel Kant accepterade. Den bästa illustrationen återfinns just där den kan förväntas, i inledningen till det kapitel av *Kritik der reinen Vernunft* som betitlats "Om grunden till föremåls överhuvud särskiljande i Phenomena och Noumena". I den svenska översättningens ålderdomliga språkdräkt:

Vi hava nu icke endast genomrest det rena förståndets land och tagit varje del därav i sorgfälligt beaktande, utan även mätt upp det och bestämt platsen för varje ting på detsamma. Men detta land är en ö och av naturen själv inneslutet inom oföränderliga gränser. Det är sanningens land (ett lockande namn), omgivet av en vidsträckt och stormig ocean, skenets egentliga hemort, där mången töckenbank och mångt snart bortsmältande isberg förespeglar nya länder, och i det den obönhörligen bedrager den på upptäckter kringsvärmade sjöfararen med tomma förhoppningar, invecklar honom i äventyr, från vilka han aldrig kan avstå och likväl heller aldrig kan bringa till något slut. Men innan vi våga oss ut på detta hav för att kors och tvärs genomsöka det och förvissa oss om, huruvida något därstädes är att hoppas, så skall det vara nyttigt, att dessförinnan kasta ännu en blick på det lands karta, som vi just vilja lämna, och för det första fråga, om vi ej kunde vara nöjda med det, som det i sig innehåller, eller också nödgas vara belåtna därmed, när det eljest ingenstädes finnes någon mark, på vilken vi kunde slå oss ned; för det andra, under vilken titel vi då äga även detta land och kunna hålla oss säkrade mot alla fientliga anspråk.⁵

Vilken fantastisk text! Metaforernas fyrverkeri, kaskader av bländande associationer, sin tydlighet till trots själva nyckeln till Kants geografiska världsuppfattning. Inte underligt att denne bofaste resenär allmänt betraktas som historiens främste utforskare av gränsbegreppet. Till och med hans egennamn var ett med hans

4. Ibid., Förordet.

5. Immanuel Kant, *Kritik av rena förnuftet*, i urval och översättning av Richard Hejll (Lund: Gleerup, 1922), 138 f.

läggning; tyskans "Kante" är ju svenskans "kant", en mytologisk parallell till att "Oidipus" är grekiska för "klumpfot", "Jakob" hebreiska för "den som håller i hälen" eller "den som lägger krokben".

Det är frestande att förknippa Kants bildspråk med det faktum att han vid inte mindre än fyrtionio tillfällen gav en välbesökt föreläsningsserie i geografi.⁶ För dagens politiskt korrekta en orgie i fördomar, för honom själv en nödvändig introduktion till hans övriga verk. Svaret på citatets avslutande fråga är därför att kartan själv är den titel under vilken vi äger den ö på vars fasta mark vi slår oss ner. Syftet med de efterföljande kritikerna blir så att i detalj fastställa var det rena förnuftets granit övergår i fantasiernas kvicksand, att en gång för alla dra den oföränderliga gränsen mellan det empiriskt vetbara, å den ena sidan, och det som ligger bortom denna demarkationslinje, å den andra. Arthur Schopenhauer och Ludwig Wittgenstein följde senare i banbrytarens fotspår.

Vad som förenar de tre kartläggarna är att var och en satte upp sitt mätinstrument på den farligaste av alla platser, mitt i det tunna bråkstreck vilket samtidigt åtskiljer och sammanfogar tecknets Betecknare (S) och dess betecknade (s), den ironins avgrund som åskådliggörs av den horisontella linjen i symbolen för det fulla tecknet

S
s

Med denna Saussures Bar som basläger ger sig de tre ut i det okända som kallas "det syntetiska a priori", det område varom vi kan ha objektiv kunskap trots att de objekt som där uppträder är oberoende av vår direkta erfarenhet. För att denna strävan skall kunna uppfyllas krävs att förståelsens fixpunkt ligger i tanken, inte i tingen. Kant själv betraktade detta antagande som så revolutionerande att han kallade det sin "kopernikanska omvälvning"; precis som den polske astronomen på sin tid visat att jorden snurrar runt solen, inte solen runt jorden, ansåg nu den tyske filosof/geografen att det är naturen som avspeglar förståndet, inte förståndet som härmar naturen. För egen del har jag länge hävdad,⁷ att det jag råkar säga

6. Kant själv avstod från att publicera sina föreläsningssanteckningar. Däremot har de nyligen utkommit i fransk översättning som *Géographie (Physische Geographie)*, Bibliothèque Philosophique (Paris: Aubier, 1999). För ideologikritiska kommentarer se David Harvey, "Cosmopolitanism and the Banality of Geographical Evils", *Public Culture* 4 (2000).

7. Särskilt i de två böckerna *Birds in Egg/Eggs in Bird* (London: Pion, 1980) samt *Lines of Power/Limits of Language* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1991). De starka kopplingarna till

i mina förment objektiva analyser avslöjar mera om det språk jag pratar *i* än om de objekt jag pratar *om* – det är grammatiken som leder mig vid handen, ty förståelse är per definition en övning i översättning. I paradigmatisk kondensation:

a=b

Att förstå ett objekt är därmed att behandla det *som om det vore* något annat; att ha kunskap är att bli trodd, när jag hävdar att **a** inte alls är **a**, men **b**. Den västerländska filosofin visar sig i detta perspektiv vara en produkt av den epistemologiska operatören "som-om",⁸ den mekanism varigenom all förståelse med nödvändighet görs indirekt; med Platon framträder osynliga Idéer som synliga skuggor, med Kant förvandlas oberörbara noumen till berörbara fenomen, med Wittgenstein övergår ungdomligt nonsens i mogna språkspel. Det trollspö varmed magikern effektuerar tricket ligger i påståendet att "medvetenheten om min egen existens på samma gång är en medvetenhet om existensen av andra ting utanför mig själv".⁹ *Vi* blir *jag* generaliserat, *jag* blir *vi* specifikt. Mera precist: utan något *det* finns inget *jag* som är medvetet om detta *det* och därmed om sig självt.

Tesen om medvetandets nödvändiga enhet tjänar som den gemensamma förståelsens fasta punkt, det kartografiska förnuftets politiska och socialpsykologiska grundbult. Utan denna standardiserade översättningsfunktion skulle vi aldrig känna igen något, då vi ser det på nytt, aldrig bli så lydiga och så förutsägbara. Om det inte vore för tesen om medvetandets nödvändiga enhet, skulle jag aldrig samtidigt kunna vara sann inför mig själv och trovärdig inför Dig. Men så säreget är det konstruktiva medvetandet konstruerat att det alltid är omedvetet, aldrig medvetet.

Abrakadabra, simsalabim! Hokus pokus, filiookus! – det senare uttrycket en förvanskning och sammanblandning av nattvardens ontologiska transformator *hoc est corpus meum* (detta är min lekamen) samt den nicenska trosbekännelsens likhetstecken *quod ex patre filioque procedit* (som utgår av fadern och sonen).

den semiotiska teckenteorin à la Ferdinand de Saussure, Jacques Lacan, Roland Barthes och Jacques Derrida, bör redan ha framgått.

8. En svepande översikt ges i Hans Vaihinger, *The Philosophy of 'As If'. A System of the Theoretical, Practical and Religious Fictions of Mankind* (London: Fakenham and Reading, 1924; tyskt original 1911).

9. Översatt till svenska från den engelska utgåvan *Critique of Pure Reason*, English translation by F. Max Müller (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1966), B 276.

I extrem sammanfattning:

- a) Förståelse är en övning i översättning, en applicering av den epistemologiska operatören "som-om";
- b) Varje objekt rättar sig efter framställningssättet – tesen om medvetandets nödvändiga enhet garanterar att den värld jag talar *om* formas av det språk jag talar *i*;
- c) Det härskande framställningssättet är det geometriska;
- d) Geometrins språk är en formalisering av det taktilas intuition, det för-givet-tagna konstruerat, det konstruerade för-givet-taget.¹⁰

Det följer, att geodeternas enda alternativ är att behandla också det immateriella *som om det vore* materiellt, att betrakta också osynliga relationer *som om de vore* synliga ting – åtminstone sedan försokratikerna har världen alltid framträtt förklädd. Även om Kant personligen drogs till det översinnliga noumenet (tanke-tinget) insåg han, att endast det sinnliga fenomenet (sinnetinget) låter sig fångas i geometrins nät. Dessutom var han väl bevandrad i de förtingligande ritualer varigenom gudomliga ord blir till kött och tar sin boning ibland oss.

Betydelsen av den kristna trosbekännelsen kan i det sammanhanget knappast överskattas, ty den omtvistade definition av Jesus Kristus som antogs i Niceae år 325 får så småningom sin arvtagare i den logiska positivismens definition av vad som menas med ett meningsfullt påstående. Vad som förenar teologin och naturvetenskapen är att båda aktiviteterna lyder under kravet på dubbel förankring, dels i osynliga noumen (Gud Fader, alternativt det logiskt konsistenta), dels i synliga fenomen (Kristi lekamen, alternativt det empiriskt observerbara). För många kommer det som en överraskning, men den positivistiska modellen och den nicenske Kristus är i verkligheten strukturerade på exakt samma sätt. Båda av samma väsen.

Att kyrkofäderna kommit överens i definitionsfrågan betydde emellertid inte att allt var frid och fröjd. Tolkningsstriderna vägrade att upphöra och till slut blev de så våldsamma att Kyrkan splittrades i två delar, dels en östlig, ortodox, fraktion runt den bysantinske patriarken i Konstantinopel, dels en västlig, katolsk, fraktion runt den latinske påven i Rom. Politiken genomsyrade allt, men det av-

10. Michel Serres, *Les Origines de la géométrie* (Paris: Flammarion, 1993); Edward S. Casey, *The Fate of Place. A Philosophical History* (Berkeley: University of California Press, 1997) samt David Rapoport Lachterman, *The Ethics of Geometry. A Genealogy of Modernity* (New York: Routledge, 1989).

görande var den teologiska (egentligen semiotiska) frågan om representation: skall det vara tillåtet eller förbjudet att avbilda den icke-avbildningsbara gudomen, tillåtet eller förbjudet att berätta det icke-berättningsbara? Skulle kristenheten i sitt umgänge med det heliga lyda de grekiska eller de judiska lagarna? Vilken kompassriktning skulle man följa, den som anges av logikens tre lagar om identitet, differens och uteslutet tredje eller den som utpekas av de tio budorden med tillhörande förordningar om rent och orent? Vem skulle ha tolkningsföreträde, Zeus eller J*HW*H? Skulle man vara grekjudé eller judegrek?

Frågan är en fråga om makt, ingenstädes lika tydliggjord som i de alternativa tolkningarna av Mose första stentavla, den grundlag som reglerar relationen mellan den ALLSMÄKTIGE och hans undersåtar.¹¹ Men de segdragna ikonstriderna rörde inte omedelbart dekretet "Du skall inga andra gudar hava jämte mig" – trots allt kunde ju lagstiftaren legitimera sina oerhörda anspråk med att det var han som fört de förtryckta ut ur Egyptens land, han som öppnat slavlägrets portar, han som visat vägen. Men även om befrielse och frihet är nära förbundna är de ändå varandras motsatser – befrielsen en bloddrypande machete, friheten ett annat ord för ingenting kvar att förlora.

Runt MAKTENS boning konstrueras så med lagens hjälp ett fästningsverk så starkt att det förhindrar alla försök att med argumentets hjälp störta HERREN från hans tron. En mur och en vallgrav, i de hemliga dokumenten kodade som "2a" respektive "2b".

Muren – 2a på fortifikationsförvaltningens ritningar – är byggd med stadgandet "Du skall icke göra dig något beläte eller någon bild, vare sig av det som är uppe i himmelen eller av det som är nere på jorden eller av det som är i vattnet under jorden. Du skall icke tillbedja sådana, ej heller tjäna dem." Metaforiska stenar, retoriska konkretioner av det slag som hos Saussure kallades "Betecknaren" (S), hos T.S. Eliot "känslans objektiva korrelat".

Vallgraven – 2b på kommandantens karta – är i den flytande formuleringen "Du skall icke missbruka HERRENS din Guds namn." Bertrand Russells teori om egennamn och bestämda beskrivningar förvandlas däri till anatema, ett totalförbud mot all omformulering, en garanti för att ingen informativ kunskap skall sippa ut från det heligas kanslihus. Metonymiskt vatten, retoriska abstraktioner av

11. Med ett undantag är de följande citaten av tio Guds bud hämtade från den av Konungen år 1917 gillade och stadfästa bibelöversättningen, *Andra Moseboken* 20:1-11. Se även Tryggve Kronholm, *De tio orden* (Stockholm: Verbum, 1992) samt Jack Miles, *God. A Biography* (New York: Simon & Schuster, 1995).

den typ som Ferdinand de Saussure associerade med det betecknade (s), Sigmund Freud och Jacques Lacan med det omedvetna.

Eftersom den ALLSMÄKTIGE vet allt, förstår han också att utan det andra budordet skulle han stå sig slätt. Till § 2a knyts till yttermera visso både en piska och en morot, ty ”jag HERREN, din Gud, är en nitälskande [egentligen svartsjuk] Gud, som hemsöker fädernas missgärning på barn och efterkommande i tredje och fjärde led, när man hatar mig, men som gör nåd med tusenden, när man älskar mig och håller mina bud.” Det räcker inte med att avgudadyrkaren själv arkebuseras, också hans barn, barnbarn och barnbarnsbarn måste förgöras.

Den makthavare som stöder sig mot dylika straffskalor vet vad det gäller. I jämförelse därmed tillmäts § 2b inte samma betydelse, ty dels är påföljden mildare, dels läggs hoten inte explicit i Guds egen mun – det får räcka med det generella konstaterandet att ”HERREN skall icke låta den vara ostraffad, som missbrukar hans namn.” Men i Martin Luthers *Lilla Katekes*, där har bildförbudet (§ 2a) bortcensurerats, medan namnförbudet (§ 2b) behållits. MAKTEN mumlar, när den talar för sig själv. Ett Konungarike för en häst!

August Strindberg kunde sin konst och därför förstod han vikten av att dramats Gustav Vasa själv får döpa sin fiende.¹² Denne nöjer sig följaktligen inte med Herman Israels besked att ”Dacke” är namnet på en osynlig som alla känner, men ingen sett. Men när Dacken till slut låter meddela, att han inte vill se upprorsmakaren, menedaren och lejdbrytaren Eriksson, då exploderar kungen: ”Eriksson! Han kallar mig Eriksson!” – ”Riksföreståndare, om jag får be!” – ”Men vet du vem Dacken är? En bonddräng som har slagit ihjäl en fogde – en sockentjuv, en mordbrännare som skriver till mig och fordrar svar. En lurk!”

Men kungen själv tål inga omskrivningar, för kungen är Kungen, om än av Guds nåde och uppbackad av utländska finansärer. Och så visar han genom sina egna ord att även om han råkar se ut som en människa – armar, ben, ögon, öron, näsa, mun – är han inte människa. Förkroppsligad symbol. MAKTEN materialiserad. Ett litet s förvandlat till ett stort S. Måns Nilssons hustru vet vad som gäller och därför varnar hon sin man: ”Kungen kvittar aldrig annat än sig till godo! Gud bevare Dig för sådan vän, som bryter ord och lejd!”

Gustav Vasa får skylla sig själv, även om det är lätt att sympatisera med Gösta Erikssons förtvivlade klagorop: ”Olycklig! Jag är så olycklig som en människa kan vara – för jag har inte en enda vän!”

12. De följande citaten från August Strindbergs skådespel *Gustav Vasa* kommer från Lars Bjurmans och Jan Håkansons bearbetning framförd på Stockholms stadsteater hösten 1994.

MAKTEN vore inte makt om den inte vore en väl fungerande retorik som omärkligt vävde samman medvetet och omedvetet, metafor och metonymi, bild och berättelse, Betecknare och betecknat.¹³

I det kartografiska förnuft som låter oss veta både var vi är och vart vi är på väg, är metaforen och bildförbudet knutna till kartans Betecknare, mera egentligt till dess teckenförklaring. På motsvarande manér är metonymin och namnförbudet knutna till kartans betecknade, mera egentligt till dess skala. Det följer, att medan kartans teckenförklaring primärt rör semantiska (kroppsliga) frågor om relationen mellan ord och objekt, specificerar skalan de syntaktiska (kulturella) kopplingarna mellan ord och ord, sats och sats.

Det är i detta envig mellan kroppens fem sinnen och kulturens sjätte som människan blir till, ett märkligt resultat av den hatfyllda kärleksakt som knyter samman det semiotiska och det politiska djuret, det förra styrt av operatorn "som-om", det senare av "tesen om medvetandets nödvändiga enhet". Befolkningen på den kantska Sanningsön (ett lockande namn) består i verkligheten av ett folk avlat i MAKTENS borg, en samling symboliska bastarder besatta av idén att låta tecknets Betecknare och betecknat uppgå i varandra. Men även om den fulla människan styrs av sin mimetiska drift, garanterar tecknets egen konstruktion att drömmen om den perfekta representationen aldrig kan förverkligas.

På René Magrittes karta över *La Trahison des image (Ceci n'est pas une pipe)* är det lätt att se var den eviga kampen mellan kropp och mening äger rum: i det grågrönaktiga tomrummet mellan bildens pipa och berättelsens ord. Ur detta avgrundsdjup bubblar så en rad frågor om representationens makt och maktens representation, alldeles särskilt om den grottvägg mot vilken Platons fjättrade fångar stirrar sig blinda. Hur blir jag ett med målarens duk, med den tunna folie som förvandlar det genomskinliga glaset till reflekterande projektionsskärm? Hur tränger jag in i den penumbra som samtidigt sårar och förenar Betecknare och betecknat, individ och kollektiv, Dig och mig, oss och dem? Vad är det egentligen som sägs i fyllesnacket på Saussures Bar? Vem äger speglarna, vem tillhör spegelbilderna?

13. Denna uppfattning av retorikens väsen har formats under mångåriga samtal med José L. Ramírez; se särskilt hans *Skapande mening. En begreppsgenealogisk undersökning om rationalitet, vetenskap och planering* (Stockholm: Nordplan, 1995) samt *Om meningens nedkomst. En studie i antropologisk tropologi* (Stockholm: Nordplan, 1995).

När den kantinspirerade upptäcktsresanden närmar sig dessa frågor, då vet han var han skall ställa upp sin teodolit: i ordet *Ceci*, denna agglutation mellan de två orden *ce* och *ci*, "detta" och "här", en grammatisk hybrid, samtidigt värderande omdöme och förutbestämd observationsplats. De två punkter som den triangulerande kartogafen därifrån pejar in ligger dels i bildens *pipa*, dels i berättelsens *pas*; det är ingen tillfällighet att franskans *pas* betyder steg, en stapplande början på en (s)vindlande resa.

Ändå är det först vid renritningen av sitt fältprotokoll som lantmätaren förstår att han egentligen sysslar med något annat än han ursprungligen trodde: inte en övning i realistisk avbildning men ett exempel på skapande retorik. I samma stund pennan möter papperet inser han nämligen dels att den bild han ritar fungerar som metaforisk tändhatt, dels att den tolkning han implicerar består av metonymisk dynamit. Medan bildens stora S startar associationskedjan, blottar berättelsens lilla s de slutsatser som är så självklara att endast en främling lägger märke till dem. Ty sådan är retorikens natur att den alltid överraskar med vad vi redan vet.

Härav dras slutsatsen att maktens kärna ligger förborgad i de socialpsykologiska krafter som automatiskt får oss att tänka-och-handla si snarare än så. Kulturell fission. Men så snart vi fångat det självklara flyger det bort, för när explosionerna väl kommit igång följer de sina egna regler. Detta förklarar i sin tur varför den mosaiske lagstiftaren utmätte strängare straff för avgudadyrkande belätesmakare än för häcklande missfirmare – varje bergsprängare vet att i fiendehänder är tändhattarna farligare än trotylen.

Men medan det andra ordet (2a och 2b) formulerades som ett dubbelriktat förbud, utformades det tredje som ett påbud; medelst § 2a och § 2b ett totalt informationsembargo, medelst § 3 ett tvång att vara tillsammans, att aldrig undandra sig kollektivets kontroll och förhållningsregler. Tänk på sabbatsdagen så att Du helgar den och minns att på sex dagar gjorde HERREN himmelen och jorden och havet och allt i vad dem är, men på den sjunde dagen vilade han och får inte störas! Bland MAKTENS lakejer – forskansade bakom den djupa vallgraven och den höga muren – tillåts inga avvikare. Och så kommer det sig att Du alltför förmanas "[v]isa aktning för din far och din mor, så att du får länge leva i det land som Herren, din Gud, ger dig".¹⁴ *Same procedure as last year, James.*

14. *Statens Offentliga Utredningar* 1999:100, 121. Nyöversättning. Av Bibelkommissionens ledamöter signerad den 9 augusti 1999, vederbörligen överlämnad till Statsrådet och chefen för kulturdepartementet, ur herr statsministern(s) hand mottagen av det svenska folket förkroppsligat av riksdagen(s) fru talman.

Medan fästningskommendanten byter ut sina gamla kanoner mot modernare vapen bättre anpassade till dagens hotbild, fortsätter livet innanför murarna som om ingenting hänt. Samtidigt som predikaren mässar kommunikationens höga visa, ser han till att endast de utvalda får sjunga med.

Den metaforiska bilden är nära knuten till geometrin. Men också logiken, som på ytan verkar mera besläktad med den metonymiska berättelsen, är en integrerad del av det kartografiska förnuftet. Sålunda fungerar de två premisserna och den enda konklusionen som fixpunkter i ett epistemologiskt triangeldrama där den stora premissen konstitueras av det generella (alla människor är dödliga), den lilla premissen av det specifika (Sokrates är människa), konklusionen (Sokrates är dödlig) av det självklara. Bevisets skönhet – tankens estetik – visar sig i det perspektivet vara vad det alltid varit: en funktion av vinklarna mellan de tre siktlinjerna, ett incestuöst barn sprunget ur det geometriska språkets självreferens. Till och med namnet J*HW*H – om det nu är ett namn – betyder ju JAG ÄR DEN JAG ÄR, tautologiernas tautologi lika omöjlig att omformulera som att begripa, logikens fixpunkt par excellence, makthavarens carte blanche, ramlagstiftningens förutsägbara oförutsägbarhet. Wittgenstein hade rätt: ”Det är klart att etiken inte kan utsägas. Etiken är transcendental. (Etik och estetik är detsamma.) [...] Den lyckliga värld är en annan än den olyckliga”.¹⁵

Om möjligt ännu mera rätt hade Henri-Robert-Marcel Duchamp,¹⁶ ursprungligen född den 28 juli 1887 i den lilla staden Blainville, denne 1900-talets främste utforskare av MAKTENS retorik och retorikens makt, kreativitetens vattenfall och lysgasens sken. Bättre än någon annan förstod detta förkroppsligade primtal, att allt vad den skapande konstnären utför har han lärt från den hebreiske guden: *först* flyttas en företeelse från en kontext till en annan, *sedan* ges den ett nytt namn i bättre samklang med den nya omgivningen. Och så kom det sig dels att den gamle gubben Abram förvandlades till den fertile stamfadern Abraham, bedragaren Jakob till det välsignade folket Israel, dels att en vanlig pissholk blev en vacker fontän, en alldaglig snöskovel en bruten arm. De gamla tingen för länge

15. Wittgenstein, *Tractatus*, 6.421 och 6.43.

16. Särskilt informativ är den katalog som utgavs i samband med den stora Duchamp-utställningen på Palazzo Grassi: Jennifer Gough-Cooper och Jacques Caumont, *Ephemerides on and about Marcel Duchamp and Rose Sélavy* (Milano: Bompiani, 1993). Relationerna mellan retorikens troper och Duchamps ready-mades ägnas stort utrymme i Thierry de Duve, *Kant after Duchamp* (Cambridge: MIT Press, 1996).

sedan förlorade, de nya relationerna för evigt levande. Men varför slöt Gud sitt fördrag med den anpasslige Abram och inte med den rättrådige Job, varför ledde Duchamps snöskottning till en bruten arm och inte till ett brustet hjärta?

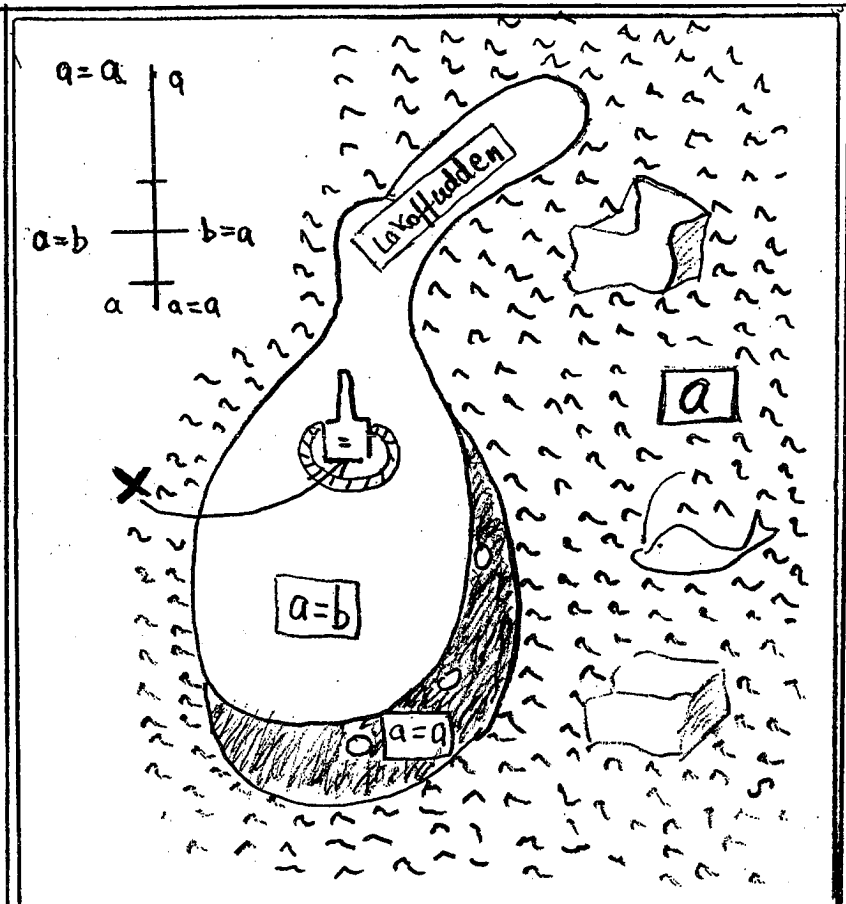
Magrittes pipa och Duchamps fontän förenas av att båda är kreativa installationer djupt förankrade i den kantska Sanningsöns fasta mark. Men hur ser detta land egentligen ut? En titt på kartan ger svaret.

Kartan är en karta över en ö omgiven av en stormig och töckentäckt ocean med bortsmältande isberg samt i fjärran en gäckande Moby-Dick. Ön själv kallas **a=b** och dess invånare är i allt liksom Du och jag: en blandras av semiotiska och politiska djur vilka karakteriseras av att vi dels delar samma medvetenhet, dels blir trodda, när vi påstår att något är något annat. Liksom de tecken vi både är och använder, är **a=b**-folket besatt av driften att förvandla allt och alla till trovärdiga kopior av sig själva.

Vad som döljer sig i de fjärran töckenbankarna är så annorlunda att det vägrar både att fånga och att fångas. För egen del har varken oceanen eller dess innehåll behov av något namn, ty vad som finns därute befinner sig per definition bortom det mänskliga språkets gräns. För Sanningsöns befolkning skapar emellertid namnlösheten så många problem att oceanen ändå döps till **a**. Inte för att det *är* **a**, bara för att något måste det ju kallas. Mot bättre vetande använder vi så namnet som ett slags kniptång varmed det ogripbara fattas *som om det vore* gripbart. Tångens ena skänkel är epistemologisk, den andra ontologisk.

Sanningsöns folkrikaste del utgörs av en udde med flacka sandstränder, ett turistparadis som just nu hårdexploateras av den amerikanska firman Lackoff & Johnson Construction Company.¹⁷ Dess ledande affärsidé är att det mänskliga språket självt är metaforiskt, därför strukturerat som en kropp och därför formaliserbart som en geometri. "Utan kropp ingen tanke!" är det lockrop som får alla potentiella avnämare att lystra. Precis som Karl Marx på sin tid försökte vända lärofadern Hegel upp och ner, försöker så dagens kognitionsforskare göra det samma med mästaren Kant. Helt följdriktigt uppträder termen "mapping" på praktiskt taget varje sida av den omfångsrika volymen *Philosophy in the Flesh*, dock

17. För en detaljerade presentation se George Lakoff och Mark Johnson, *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought* (New York: Basic Books, 1999). Se även Claes Entzenberg, *Metaphor As a Mode of Interpretation. An Essay on Interactional and Contextual Sense-making Processes, Metaphorology, and Verbal Arts* (Uppsala: Uppsala University, Department of Aesthetics, 1998), vilken förutom penetrerande diskussioner innehåller en omfattande och användbar litteraturlista.

Tecken förklaring

Maktens borg

Isberg

Försvarsvärk

Val

Grotta

Ontologisk transformator

Töckentäckt ocean

skala 1:1: Platons delade linje

X Kopulationskammare med Kart-arkiv och andaktsrum

SHANNINGSÖN

inte i dess tjugooettsidiga index. Tystnaden talar. Ironin i praktiken. Bekräftelsens bekräftelse. Ty så självklart självklart är det för-givet-tagna, att vi självklart aldrig märker det.

Men även om Lackoff-udden är väl värd ett närmare studium, är resten av Sanningsön långt mera lockande. Dess berggrund består av urgammal granit, vilken bildar en glest befolkad högslett som vid kusten stupar rakt ner i havet. I de otillgängliga klippbranterna är några grottor insprängda, hemvist för en utrotningshotad monadstam, en samling autistiska solipsister mera intresserade av att tala sant än av att bli trodda, en löslig grupp eremiter med konstnärliga anlag. De kallar sig själva $a=a$, vilket också är namnet på den lösa federation som håller dem samman. Deras naturliga skygghet gör det svårt att umgås med andra och de har liten förståelse för det tredje budets premiering av kollektivets rätt gentemot individen. Det är för att ostört kunna utöva sin konst som de slagit sig ner i den skarpa gränsen mellan Sanningsöns fasta fenomen och Oceanens flytande noumen. Många skulle hellre dö än underkasta sig det andra ordets representationsförbud.

Grottvarelserna är sinsemellan extremt olika. Det enda som förenar dem är att de samtliga tar avstånd från Sanningsöns grundlag och detta är oavsett om dess bestämmelser är ristade på Mose första stentavla, ingår som formler i Aristoteles logik eller bildar axiom i Euklides geometri. Till kynnet, om inte alltid till professionen, är de alla konstnärer. Bland de tongivande räknas de två målarna Francis Bacon och Mark Rothko.¹⁸

Oberoende av varandra kravlar de två ut ur sina hålor och klättrar upp till klippkanten. Väl där ställer de upp sina stafflin, Bacon vänd mot öns inre, Rothko med blicken ut till havs. Sina olikheter till trots är båda besatta av idén att måla sitt självporträtt, av drömmen att slutgiltigt skildra vad det innebär att vara monadisk grottvarelse, att berusa sig i Saussures Bar, att som spejare söka sig in i det minerade ingenmanslandet mellan kropp och kultur. Men medan Bacon hämtar sina motiv bland vinddrivna existenser från öns fasta befolkning, försöker Rothko måla vågornas brus och den vita valens krumma rygg.

18. För goda introduktioner se Ernst van Alphen, *Francis Bacon and the Loss of the Self* (London: Reaktion Books, 1992); James E. B. Breslin, *Mark Rothko. A Biography* (Chicago: University of Chicago Press, 1993); Achille Bonito Oliva, ed., *Figurable Francis Bacon*, Exhibition Catalogue, 45th Venice Biennale (Milano: Electa, 1993); David Sylvester, *The Brutality of Fact. Interviews with Francis Bacon* (New York: Thames and Hudson, 1981); Jeffrey Weiss, ed., *Mark Rothko*, Exhibition Catalogue, National Gallery of Art (Washington: National Gallery of Art, 1998).

Och så kommer det sig att Bacons brutala bilder av mänskligt kött påminner om stillebenartade landskapsmålningar, Rothkos besjälade färgstudier om levande marinmålningar. För den förre skriande smärta: Velázquez i påvebur; öppna altarskåp; förvridna kroppar; mänskliga kotletter på slakteriets kroker; uppnådde fotografier. För den senare förstummad längtan: Gud i andedräkt; stängda tempelfönster; genomskinligt rött på genomskinligt rött; rengjord pensel len som siden. Så ofattbart är deras engagemang att attracker från Sanningsöns infödingar driver dem båda till självmord. Dock med den avgörande skillnaden att medan offret i Bacons fall utgjordes av älskaren George Dyer, fanns för Rothko inget substitut – för honom dög ingen abrahamitisk vädur, för honom gällde det allt eller intet. Det är dessutom betecknande, att medan Bacons och Magrittes tavlor nästan alltid begåvats med beskrivande titlar, förblir majoriteten av Bacons dukar odöpta, för eftervärlden kända endast under det (o)bestämda "Untitled".

Detta om den kantska Sanningsön, dess historia och dess nuvarande tillstånd. Två kommentarer återstår.

Den första rör kartans skala, vilken har samma proportioner som den delade linjen i Platons dialog *Staten*, ett slags ontologisk lackmussticka som mäter det inbördes förhållandet mellan ting och idé. Det långa tvärstrecket markerar i båda fallen den punkt där abstrakta tankar tar konkret form, inte olika vad som sker vid nollpunkten på Celsius termometer, den fixpunkt där flytande vatten övergår i fast is, fast is i flytande vatten.

Den andra kommentaren är att medan Platon grundlade den första akademien för det kartografiska förnuftet, föll det på Immanuel Kant att uppföra det kulturpalats i vilket dess kansli alltjämt huserar. Stationerade i palatsets torn övervakar en kader kadetter allt som är uppe i himmelen, allt som är nere på jorden, allt som är i vattnet under jorden. På kartan markerad med ett kraftigt x är den kopulationskammare som den ALLSMÄKTIGE specialinrett för det semiotiska och det politiska djurets hemliga möten. Det är där som Sanningsöns bastarder blir till.

Från kopulationskammaren öppnar sig två dörrar. Den ena leder till Sanningsöns kartarkiv, där den kätterske inkräktaren hittar detaljerade beskrivningar av MAKTENS fixpunkter, kanonernas positioner, murens höjd, vallgravens djup. Den andra dörren för till det andaktsrum där tesen om medvetandets nödvändiga enhet äras och tillbeds.

Även så kan den berättas, den fascinerande historien om hur vi invecklas i äventyr från vilka vi aldrig kan avstå och likväl heller aldrig kan bringa till något slut.

Föreningens föraning, en försmak av vad det innebär att tala *om* det kartografiska förnuftet *i* det kartografiska förnuftet, ett slags förord till den fjärde kritik som Kant själv levde och därför aldrig förmådde skriva. Det som inte låter sig sägas kan ju stundtals ändå visas. Och just därför är den moderna dansen den konstform där det kartografiska förnuftet för närvarande finner sina vackraste uttryck. Men vart tar dansen vägen, när musiken tystnat, ljuset släckts och dansarna gått hem?

Samtidigt har det pågående karteringsarbetet gjort det allt tydligare hur ett stigande antal rebeller opponerar sig mot sakernas nuvarande tillstånd. Alldeles särskilt upprörda är de delar av öns befolkning som av MAKTEN tvingas lystra till namnet **b**, trots att de själva med bestämdhet vet att de inte alls är **b** men i stället **c**, **d**, **e** eller något helt annat. På samma sätt känner grottvarelserna obehag över att de bär samma namn som den tautologiska **J*HW*H**, trots att de obstinat vägrar underkasta sig den ALLSMÄKTIGES diktat. Inte underligt att så många drömmer om ett liv till havs, om att själva byta namn till det **a** som bättre passar deras läggning.

Call me Ishmael, för jag är den ende som överlevde, när Moby-Dick drog kapten Ahab med sig ner i det djup där allt flyter och inga fixpunkter finns.

Men, Sokrates, låt oss gå nu, den värsta bettan har lagt sig.

Skola vi dock ej först uppsända en bön till platsens gudomligheter.

Jo, förvisso. Bed du Sokrates.

*O, käre Pan, och i andra gudar som
bon bär; Förlänen mig själens
skönhet och förlänen mig harmoni
mellan mitt inre och mitt yttre. Låt
mig alltid anse visheten som lyckan i
världen. Guld må jag äga så mycket
som den måttfulle och
besinningsfulle – men också endast
han – kan finna sig tillfredsställd
med. – Är det ytterligare något vi
behöva bedja om, Faidros? För mig
är det nog.*

*Bed samma bön även för mig. Vänner
ha ju allt gemensamt.*

(Faidros, Epilogen)